

PŘEDMLUVA

Cílem této studie není podat vyčerpávající rozbor dětské řeči, nýbrž pokus ukázat, jak se jazykový systém dítěte jeví na pozadí jazykového systému dospělých. Z tohoto — skromnějšího — cíle vyplývá jednak tématické omezení, jednak snaha soustředit se při soustavném srovnávání na ty systémové složky, z jejichž konfrontace je možno vytěžit co nejvíce pro poznání typičnosti dětské jazykové stavby.

Vytyčeným cílem je dána i metoda zpracování a uspořádání jednotlivých kapitol. Po kapitole úvodní, v níž shrnujeme současný stav problematiky, jsou první tři kapitoly věnovány pokusu ukázat, jakým způsobem si dítě osvojuje podstatné znaky pojmenování ve svém mateřském jazyku, dále jejich obsahovou stránku a jejich formu. Kapitola čtvrtá pak pojednává o složení slovní zásoby českého dítěte s přihlédnutím k postupnému osvojování jednotlivých slovních druhů a jejich gramatických kategorií. Motivem páté, závěrečné kapitoly je pokus o integraci existujících poznatků o gramatickém vývoji do teoretického rámce a o stanovení obecných zákonitostí při osvojování jazyka.

Práce sama se zakládá na dlouhodobém výzkumu dětské řeči, systematickém u jednoho dítěte od doby jeho prvních mluvních projevů do pěti let, příležitostně pak u cca 100 dětí ve věku 2—6 let, prováděném v brněnských jeslích, mateřských školkách i v rodinách. Je přirozené, že vedle vlastního materiálu předkládáme i dokladový materiál jiných badatelů, českých i cizích, s nimiž své výsledky konfrontujeme.

Obecně uznávané teze o osvojování jazyka se snažíme soustavně domýšlet a dále zpracovávat. Přihlížíme přitom i k těm výsledkům studií vlastních, které byly již publikovány v našich odborných časopisech nebo o nichž bylo referováno na pedolinguvistických kongresech a symposiích, u nás i v zahraničí. Pochopitelně přihlížíme i k výsledkům konstatovaným v pracích psycholinguvistických i v pracích obecně lingvistických z pera autorů domácích i zahraničních.

Naše koncepce vychází z dialektické vazby mezi teorií a praxí. Nejen po stránce obsahové, ale i metodické vycházíme z premis dialektického materialismu. V duchu marxisticky orientované jazykovědy chápeme vztah

jazyk—myšlení, jazyk—společnost, jinými slovy, chápeme jazyk jako znakový systém, který slouží společnosti ke komunikaci a je jejími potřebami podmíněn. Vycházíme z předpokladu, že stejně jako u dospělého, také u dítěte existuje jazyk jako systém složek spjatých ve složité hierarchii. Systémovost dětského jazyka se, podle našeho názoru, projevuje v tom, že se z jejího vědomého poznání odí každý individuální tvůrčí projev a z jejího poznání bezděčného pak alespoň takový projev, při němž dítě vystačí s aplikací vztahů, které již dříve poznalo. Stejně jako jazyk dospělých, také jazyk dětský funguje tedy jako systém znaků: pomocí nich dítě ztvárňuje své myšlení a pomocí nich se dorozumívá. V pokusu osvětlit ontogenezi gramatického systému vycházíme důsledně z toho, že nejspolehlivějším pramenem poznání dětského jazyka je analýza dětských projevů. Nezkoumáme ovšem jednotlivé jazykové jevy samy o sobě, nýbrž se zřetelem k funkcím, které plní. Na podkladě těchto funkcí pak hledáme prostředky, které má pro ně jazyk k dispozici. Tím se pochopitelně přenáší pozornost od systému a jeho složek na konkrétní jazykovou promluvu a přihlíží se i na faktory mimojazykové, které na ni působí. Jinými slovy, směřujeme pozornost na otázku, jak jazyk funguje.

Dítě, podle našeho názoru, chápe formu i funkci jazyka stejně jako dospělý. I dětský jazyk sestává z promluv: tyto vytvářejí univerzální řadu komunikativních funkcí (jako je např. souhlas, nesouhlas, protest, žádost, rozkaz ap.), vyjadřují univerzální řadu sémantických vztahů a užívají univerzální řadu formálních prostředků.

A na tomto místě vystupuje do popředí aktivní projev dítěte při jejich osvojování. Již před 37 lety prosazoval R. J a k o b s o n ve své *Kindersprache* (1941) názor, že „*dítě tvoří na základě toho, co si vypůjčuje*“. Podobně pak konstatuje o 16 let později rumunská psycholožka T. S l a m a C a z a c o v á : *Dítě je sice echo, ale echo selektivní; pamatuje si a pravděpodobně registruje jen část z množství vět, slov a fonémů, které se v jeho přítomnosti pronášejí. Dítě se zmocňuje jazyka aktivně, provádí selekci.*“ Výsledky výzkumu maďarské pedolinguistky M e g g y e s o v é (1971) pak nepotvrzují ani hypotézu R. B r o w n a a U. B e l l u g i o v é o tzv. selektivní imitaci. Pozorování, která dokumentují nebo alespoň naznačují kreativitu dítěte při osvojování jazyka nelze vypočítat. Omezíme se proto pouze na nejzávažnější citace; A. N. G v o z d e v nazírá na osvojování jazyka jako na vysoce aktivní tvořivý proces, v němž dítě doslova konkuruje produkci básníka a umělce co do originalnosti, sr. překlad jeho citátu, který v anglickém znění uvádí D. I. S l o b i n v *Genesis of Language* (ed. Smith/Miller, 1966): „*Bystrost, již dítě prokazuje při sledování mluvních vzorů a systémovost ve tvoření dětských slov jsou známá fakta. Z tohoto hlediska lze dítě srovnávat s literárním umělcem. Máme tu skutečně co činit s autentickým tvořením, které plně potvrzuje lingvistickou kompetenci dítěte.*“ E l k o n i n, jeden z předních sovětských psychologů pak ve stejné publikaci konstatuje: „*Je naprosto jasné, že osvojování ja-*

zyka není mechanický proces, v němž se dítě učí každému z jazykových tvarů formou prostého opakování.“ A. Grégoire (1947, 162 nn.) přirovnává tříleté dítě k virtuosovi: „... je to právě třetí rok života dítěte, který je stadiem, v němž mladý virtuos dostává do rukou nástroj, na nějž se učí hrát proto, aby mu sloužil jako dorozumívací prostředek až do smrti.“ Méně poeticky, ale snad nejuplněji vystihuje celou situaci K. Čukovskij ve své působivé monografii Ot dvou do pět (1965, 23): „Dítě je nesporně nejvytíženějším pracovníkem naší planety; na štěstí o tom nemá ani tušení.“ Čukovského studie vyniká nejen vysoce fundovanými teoretickými úvahami o systémovosti jazyka, ale i nepřeborným množstvím materiálů dokumentující dětské tvoření slov. Na něm autor ilustruje jak aktivní projev dítěte, tak jeho mistrovství, jazykový cit a schopnost orientace ve fonetice a gramatice svého mateřského jazyka. Bez této aktivity, schopnosti a vůle se slyšenými předlohami experimentovat by byl imitační instinkt, stejně jako vliv jazykového prostředí, bezcenný a bezúčelný.

Všechny tyto úvahy jsou dalším potvrzením dnes již obecně uznávané skutečnosti, že dětský jazyk není nedokonalou kopií jazyka dospělého, ale naopak, že je systémem sui generis. A motivem moderních pedolinguistických prací se stává otázka, jak systémovost v řeči dítěte charakterizovat, jak vysvětlit její vznik a vývoj až ke konečné konvergenci se strukturou jazyka dospělých.

Naše monografie by chtěla být příspěvkem pro bádání na tomto poli.

